

**ILGALAIKĖS INSTITUCINĖS MOKSLINIŲ TYRIMŲ IR EKSPERIMENTINĖS
(SOCIALINĖS, KULTŪRINĖS) PLĖTROS PROGRAMOS
METINĖ ATASKAITA**

Gauta Lietuvos mokslo taryboje

(Data – pildo Taryba)

Ataskaitos registracijos Nr.

(Pildo Taryba)

1. DUOMENYS APIE PROGRAMĄ

Programos pavadinimas	<i>Naujas požiūris į korupciją: iššūkiai ir galimybės peržengiant viešojo sektoriaus ribas</i>
Mokslo ir studijų institucija (programos vykdytoja)	<i>Lietuvos teisės institutas, Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius. Tel. / faks. (+370 5) 2497591 El. paštas info@teise.org, Į/k 111952785</i>
Programos trukmė	5 m. (2016–2020)
Laikotarpis, už kurį teikiama ataskaita	2019
Programai skirti norminiai etatai	4,07 norminio etato

2. PROGRAMOS VYKDYTOJAI

Eil. Nr.	Mokslo laipsnis	Vardas, pavardė	Etato dalis	Pareigos
Programos vadovas				
1.	dr.	Petras Ragauskas	0,65	vyriausiasis mokslo darbuotojas
Kiti programos vykdytojai				
1.	dr.	Kristina Ambrazevičiūtė	1	mokslo darbuotoja
2.	dr.	Lina Beliūnienė	0,125	vyresnioji mokslo darbuotoja
3.	dr.	Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė	0,5	tyrėja
4.	dr.	Mindaugas Lankauskas	1	mokslo darbuotojas
5.	dr.	Laura Rimšaitė	0,5	mokslo darbuotoja
6.	dr.	Salomėja Zaksaitė	0,25	mokslo darbuotoja

3. ATLIKTI DARBAI IR PROGRAMOS REZULTATAI

Programos tikslas – korupcijos sampratos kaitos ir veikų paplitimo tyrimas ir naujų korupcijos mechanizmų identifikavimas bei pasiūlymų dėl korupcijos apraiškų mažinimo pateikimas.

Numatyti du Programos uždaviniai:

1. Moksliniais tyrimais pagrįsti korupcijos sampratą ir jos kaitą, identifikuoti naujus korupcijos mechanizmus ir veikų paplitimą.

2. Įvertinti naujų korupcijos mechanizmų valdymo ir prevencijos galimybes ir pateikti kompetentingoms institucijoms siūlymus šio reiškinio plėtros apribojimui.

Nurodytiems uždaviniams įgyvendinti 2019 m. buvo vykdomi šie tyrimai ir pasiekti šie rezultatai:

1. Įgyvendinant Programos 5.2.2. punktą dr. Petras Ragauskas atliko korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos tyrimą, kurio pagrindu parengta ir publikuota mokslo studija „*Korupcijos privačiame sektoriuje (private-to-private corruption) daroma žala*“.

Tyrimu siekta nustatyti ir pagrįsti, kokią žalą verslui (savininkams ar akcinio kapitalo valdytojams bei įmonėms kaip ūkio vienetams), visuomenei, atskiroms jos grupėms bei individams daro arba gali daryti korupcija privačiame sektoriuje. Taip pat įvertinti, ar žala privačiame sektoriuje skiriasi (ir jei taip – kuo) nuo korupcijos žalos viešajame sektoriuje. Šie rezultatai reikšmingi kuriant prielaidas *įvertinti šio reiškinio pavojingumo lygį ir identifikuoti jo užkardymu labiausiai suinteresuotus* subjektus.

Šiuo metu vyrauja požiūris, kad korupcija yra didžiausias blogis tuomet, kai reiškiasi viešajame sektoriuje. O štai privatus sektorius matomas kaip savotiškai autonomiška, visos visuomenės interesų paprastai nepažeidžianti, sritis. Atlikus tyrimą nustatyta, kad toks požiūris neatitinka realybės. Netgi jei skirtumas tarp korupcijos šiose dviejose srityse yra, jis nėra esminis. Bene reikšmingiausia tai, kad viešajame sektoriuje korumpuoti subjektai dažniausiai piktnaudžiauja visos politinės bendruomenės vardu suteiktais įgaliojimais ir todėl teoriškai pažeidžia kiekvieno atitinkamos bendruomenės nario interesus, o korupcija privačiame sektoriuje tam tikrais atvejais gali būti žalinga tik privataus subjekto (ar jo akcininkų) interesams. Dar daugiau. Kadangi korupcija yra kultūrinis fenomenas (nors apskritai šiuolaikiniame pasaulyje turbūt nėra visuomenės, kurioje korupcija neegzistuoja, jos priimtinumas ir paplitimas skiriasi labai reikšmingai), ji susijusi su tam tikromis socialinėmis nuostatomis, elgesio modeliais ir papročiais, pateisinančiais savo arba artimųjų interesų iškelimą virš interesų tų asmenų, kuriems tarnauti asmuo gauna tam tikrus įgaliojimus. Taigi, jei korupcija plačiai paplitusi privačiame sektoriuje, ji negali būti suvaldyta viešajame sektoriuje. Ir atvirkščiai.

Deja, dėmesio šiai temai ir vyraujančių pažiūrų teisingumo bei klaidingų stereotipų, kuriais neretai vadovaujasi ir viešosios politikos formuotojai, įvertinimui skiriama nepakankamai. Ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai iki šiol neskyrė dėmesio būtent korupcijos privačiame sektoriuje daromai žalai sistemškai įvertinti. Nes ir pati korupcija privačiame sektoriuje pripažinta problema tik prieš keletą dešimtmečių.

Taigi, tyrimu siekiama įvertinti ir korupcijos privačiame sektoriuje „kitoniškumo“ ribas. Su šiuo tikslu siejami ir tyrimu spręsti uždaviniai yra: 1) identifikuoti su korupcija privačiame sektoriuje susijusius vyraujančius stereotipus, 2) išanalizuoti tuos stereotipus lemiančius ir kitus su jais glaudžiai susijusius reiškinius, 3) įvertinti šių stereotipų teisingumą ir demaskuoti klaidingus stereotipus, 4) įvertinti, kaip korupcijos privačiame sektoriuje daroma žala apibūdinama oficialiuose tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose, 5) pateikti korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos pobūdį bei mechanizmus atskleidžiančią šios žalos tipologiją.

Sprendžiant užsibrėžtus uždavinius modeliuojamos situacijos, kurios iš esmės paneigia korupcijos privačiame sektoriuje kaip „mažesnio blogio“ stereotipą. Dėmesys skiriamas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo būtent su žalos pobūdžiu (ir ją patiriančiu subjektu) susijusiam baudžiamosios atsakomybės už korupcines veikas taikymui.

Matant, kad keletą pastarųjų dešimtmečių stebima akivaizdi korupcijos privačiame sektoriuje toleravimo mažėjimo tendencija, tyrime taip pat ieškoma atsakymo į klausimą, kas lemia požiūrio į korupciją privačiame sektoriuje kitimą? Pagrindžiama, kad įtakos tam turėjo mažiausiai penki dalykai: (1) dideli su korupcija privačiame sektoriuje siejami vieši skandalai; (2) abstrakčios korupcijos privačiame sektoriuje kategorijos susiejimas su konkrečiais interesais ir tolydžio vis geresnis jos realiai sukeltos žalos pobūdžio bei masto suvokimas visuomenėje; (3) stiprių antikorpucines idėjas populiarinančių tarptautinių ir su jomis bendradarbiaujančių vietinių nevyriausybinų organizacijų tinklo susikūrimas; (4) vakarų visuomenėse vykstantis privatumo sampratos transformavimas ir netgi tam tikras siaurinimas; (5)

viešųjų funkcijų privatizavimas ir veiklos ranga (angl. outsourcing), kurie lemia tam tikrų funkcijų, iki tol buvusių viešojo administravimo dalimi, perdavimą privačiam verslui.

Pateikiama ir išplėtojama dėl korupcijos privačiame sektoriuje žalos galinčių patirti subjektų klasifikacija: (1) privataus verslo klientai; (2) privačios įmonės, įstaigos ar organizacijos (kaip savarankiški teisės subjektai) arba individualia veikla užsiimantys asmenys, kurių darbuotojai padaro korupcinę veiką; (3) įmonių, įstaigų arba organizacijų steigėjai arba akcininkai; (4) įmonių, įstaigų arba organizacijų potencialūs ir esami darbuotojai bei jų šeimų nariai arba išlaikytiniai; (5) tretieji asmenys, prieš kuriuos nukreipiamas papirkimu ar kita korupcine veika inicijuojamas arba skatinamas elgesys arba kurie tiesiogiai patiria žalos dėl nesąžiningos konkurencijos; (6) visuomenė, t. y. neapibrėžtas arba sunkiai apibrėžiamas asmenų ratas; (7) valstybė

Tikimasi, kad tyrimo rezultatai ne tik leis paaiškinti švelnesnio požiūrio į korupciją privačiame sektoriuje priežastis, bet ir argumentuotai įtikinti viešosios politikos formuotojus bei visuomenę apie netoleruotiną šio reiškinio daromą žalą ir taip sudaryti jam nepalankią socialinę aplinką.

2. Įgyvendinant Programos 5.2.1. punktą dr. Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė atliko tyrimą, kuriuo siekta detaliau atskleisti kyšio sampratą įvertinant jos santykį su gretutine dovanos kategorija. Tyrimo pagrindu parengta ir publikuota mokslo studija „*Dovanos ir kyšio santykis: antropologinės implikacijos teisės sistemoje*“.

Mokslo studijoje analizuojami argumentai, paaiškinantys neformalių mainų, prieštaraujančių teisės normoms, prigijimą visuomenėje ir pateikiamos įžvalgos bei siūlomi kriterijai, pagal kuriuos būtų galima atskirti kyšį nuo pateisinamos dovanos, kokių veiksmų reikėtų imtis norint mažinti smulkiosios korupcijos paplitimą. Taip pat analizuojami tik tie smulkiosios korupcijos atvejai, kurie susiję su dovanojimu ar atsilyginimu, t. y. nuošalyje paliekami tradiciniai, įprastiniai korupcijos atvejai, kai pagrindinis neteisėto santykio elementas yra tiesioginis naudos siekimas. Studiją sudaro šešios dalys. Pirmojoje analizuojamos antropologinės visuomenės ir bendruomenių narių neformalių mainų ištakos, antrojoje – tyrinėjami bendri sąlyčio taškai ir neatitiktys tarp neformalių mainų santykių ir teisinio reguliavimo, pradedant formuluoti hipotezes, kodėl teisiniu reguliavimu sunku suvaldyti visuomenėje nusistovėjusias taisykles. Trečiojoje dalyje apžvelgiami socialiniu požiūriu neigiami visuomenės sukurtų taisyklių aspektai, kurie atskleidžia, kad visuomenės normos kai kuriais atvejais ne tik prieštarauja formalioms teisės taisyklėms, neleidžia siekti teisiškai preskriptyviai nurodytos tobulos visuomenės sąrangos, bet ir pradeda riboti asmenų teises ir laisves. Ketvirtojoje dalyje, remiantis socialinėmis ir teisinėmis taisyklėmis, išskiriami ir nagrinėjami dovanos ir kyšio skirtumai. Penktoji dalis skirta neformalių mainų analizei Lietuvos teisės sistemoje – teisės aktuose, teismų ir susijusių institucijų formuojamoje praktikoje. Galiausiai, paskutinėje šeštojoje dalyje pateikiamos įžvalgos apie smulkiosios korupcijos reguliavimo perspektyvas Lietuvoje. Tyrime reziumuojama, kad remiantis teisės aktais tam, jog dovana nebūtų laikoma kyšiu, turėtų būti taikomas dvigubas filtras – pirma, turi būti atskirta, ar dovanojama dėl asmeninio, ar tarnybinio santykio. Antra, turi būti įvertinta, ar dėl tarnautojo užimamų pareigų teikiama dovana dovanojama pagal tradiciją, ar iš savanaudiškų paskatų. Teismų praktikoje pagrindinis kriterijus, atribojant kyšį nuo dovanos, yra asmens motyvai, t. y. svarstoma, ar asmenis sieja tarnybinis, ar asmeninis ryšys, tuo tarpu rekomendacinis teisėsaugos institucijų šių nuostatų aiškinimas yra siaurinamasis – laikomasi nuomonės, kad jei asmuo užima tam tikras pareigas valstybinėje tarnyboje, asmeninis ryšys nėra svarbus, ir nuo dovanojimo reikėtų susilaikyti bet kuriuo atveju. Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatyme vartojama „tradicijos“ sąvoka nei institucijų, nei teismų praktikoje nėra išplėtotą ir iš esmės neveikia. Daroma išvada, jog siekiant, kad teisinės smulkiają korupciją reguliuojančios nuostatos būtų veikiančios, reikia priemonės kreipti į priežastis, o ne į simptomus. Taigi, prieš imdamasis griežtų reguliacinių priemonių, sprendimų priėmėjas turėtų sau atsakyti į keletą klausimų: Ar atskirose ūkinės veiklos srityse egzistuoja tokios pačios smulkiosios korupcijos reguliavimo taisyklės ir praktikos? Jeigu ne – kokios priežastys tai lemia? Ar pagrįsta drausti neformalius mainus, kurie niekam nekelia žalos? Kaip plačiai turėtų būti vertinama „žala“ ir jos grėsmė, kad visuomenėje nebūtų sukeltas neigiamas efektas (teisinio nihilizmo, nepasitikėjimo valdžia ir pan.)? Kalbant apie kiekvieną veiklos sritį, reikėtų užduoti klausimus – ar reguliavimo sistema yra tinkama ir atitinka išteklius (žmoniškuosius, finansinius, organizacinius)? Ar nėra taip, kad struktūrinės reformos nevykdomos dėl to, kad ten egzistuoja neformalios savireguliacinės taisyklės? Ir tik neigiamai atsakius į šiuos, keltini kiti klausimai – ar visuomenės žinojimas apie paslaugų finansavimą yra pakankamas? Ar tinkamai užtikrinamas darbuotojų antikorpucinis švietimas?

3. Įgyvendinant Programos 5.2.4. punktą dr. Kristina Ambrazevičiūtė atliko korupcijos darbo santykių srityje (santykiuose tarp darbuotojo ir darbdavio) tyrimą. Tyrimo rezultatai paskelbti į CEEOL duomenų

bazę įtrauktame žurnale „Teisės problemos” publikuotame moksliniame straipsnyje „Korupcija darbo santykiuose”.

Nepaisant fakto, kad korupcijos sąvoka nėra vartojama darbo teisės normose, atlikti tyrimai rodo, kad korupcija darbo santykiuose yra pakankamai plačiai paplitęs fenomenas. Todėl šis tyrimas yra skirtas korupcijos darbo santykiuose analizei ir yra orientuotas į korupcines situacijas, vykstančias įmonės viduje, santykiyje tarp darbuotojo ir darbdavio. Nors labiausiai gilinamasi į privačiajame sektoriuje veikiančias ir pelno siekiančias įmones, tačiau daugelis išsakytų teiginių ir išvadų gali būti išplėstos ir viešųjų juridinių asmenų bei jų darbuotojų santykiams, taip pat darbdaviams – fiziniams asmenims.

Tyrime nagrinėjamos korupcijos darbo santykiuose prielaidos ir samprata, korupcinės veiklos elementai ir jų ypatumai darbo santykiuose, taip pat korupcijos rizikos požiūriu vertinami atskiri darbo teisės institutai.

Gilinantį į korupcijos darbo santykiuose prielaidas daroma išvada, jog korupciją darbo santykiuose įgalina šiuolaikinė įmonės prigimtis, grindžiama valdymo organams deleguotu įmonės valdymu. Be to, korupciją lemia ir darbuotojo turimi ir dėl to galimi pažeisti įgaliojimai. Klaidinga korupcines veikas sieti tik su aukščiausiais įmonės vadovais. Kiekvienas darbuotojas tam tikromis sąlygomis gali įgyti sprendimo priėmimo galią ir, atitinkamai, gali pradėti ja piktnaudžiauti. Taip pat tyrime sprendžiama korupcijos sąvokos ir sampratos darbo santykiuose problema. Žinia, darbo santykius reguliuojančiame Darbo kodekse korupcijos sąvoka nėra vartojama, tačiau pakankamai akivaizdu, kad korupcinio pobūdžio veikos yra būdingos ir darbo santykiams. Siekiant konstatuoti korupcines veikas darbo santykiuose svarbiausia nustatyti darbo sutartimi ar darbo įstatymais įtvirtintų pareigų neatitinkantį darbuotojo elgesį bei naudos sau ar kitiems asmenims siekimą, tuo tarpu realios žalos požymio, kaip atskiro įrodinėtino būtinojo požymio reikalavimas yra perteklinis, nes korupcinei veikai konstatuoti užtenka žalos grėsmės. Galiausiai šiame tyrime tiriama korupcijos darbo santykiuose pasireiškimo rizika atskiruose darbo teisės institutuose. Preziumuojant, jog korumpuotas elgesys yra tikėtinas, kai darbuotojo pareigos, darbo ir sprendimų priėmimo tvarka nėra išsamiai apibrėžti, jo veikla yra susijusi su vienašaliu savarankišku sprendimų priėmimu, papildomų teisių, įpareigojimų ar lengvatų suteikimu ar atėmimu, bei nėra įtvirtinta tinkama darbuotojo kontrolė, atlikta darbo teisės institutai, kuriems būdingas tam tikrų vienašalių sprendimų priėmimas, todėl atitinkamai – ir didesnė korupcijos rizika, analizė. Daroma išvada, jog darbo teisei būdingas reguliavimas vietiniais teisės aktais sudaro sąlygas ir intensyvesniam korupcinių veikų pasireiškimui. Ypatinai korupcijos rizika yra būdinga imperatyviomis teisės normomis mažiau reguliuojamam įsidarbinimo institutui, taip pat ir darbo apmokėjimo institutui.

4. Įgyvendinant Programos 5.2.4. punktą dr. Mindaugas Lankauskas atliko tyrimą, kurio objektas – korupcijos valdymas ir kontrolė panaudojant žiniasklaidos sektorių. Tyrimo pagrindu parengtas ir į CEEOL duomenų bazę įtrauktame žurnale „Teisės problemos” publikuotas mokslinis straipsnis „Korupcijos valdymas ir kontrolė panaudojant žiniasklaidos sektorių: korupcijos prevencija stiprinant spaudos laisvę”.

Tyrimo metu buvo analizuojama spaudos laisvės įtaka siekiant pažaboti korupciją tiek pačioje žiniasklaidoje, tiek ir visoje visuomenėje. Mokslinės literatūros ir atliktų empirinių tyrimų rezultatų analizė parodė, jog tarp spaudos nepriklausomumo ir korupcijos egzistuoja priežastinis ryšys. Žiniasklaida atlikdama savo kaip „sarginio šuns“ vaidmenį prisideda prie korupcijos prevencijos visuomenėje, nors tam tikrais atvejais gali turėti ir priešingą efektą, jeigu visuomenė „perkaista“ nuo nuolatinių korupcinių skandalų. Remiantis atliktu tyrimu, mokslo straipsnio (žr. nuorodą žemiau) I dalyje buvo aptarta korupcijos prevencijos svarba, II dalyje – žiniasklaidos vaidmuo kovoje su korupcija, III dalyje – žiniasklaidos nepriklausomumo ir korupcijos ryšys, remiantis atliktais empiriniais tyrimais, o IV dalyje buvo aptartas spaudos laisvės stiprinimas kaip korupcijos prevencija. Straipsnio pabaigoje suformuluotos išvados ir rekomendacijos.

Remiantis atliktu tyrimu, buvo konstatuota, kad korupcijos prevencija yra svarbi priemonė kovoje su korupcija, tačiau dėl sunkiai pamatuojamo poveikio ir kitų priežasčių dažniausiai lieka represinių priemonių šešėlyje, o žiniasklaida gali paveikti korupcijai sąlygas sudarančias visuomenines struktūras per savo atliekamas monitoringo ir informavimo bei sklaidos funkcijas. Be to, buvo pabrėžta ir tai, kad laisva spauda skatina politikų ir tarnautojų atskaitomybę visuomenei ir suteikia galimybę „nubausti“ korumpuotus asmenis per rinkimus ir kitus demokratinius institutus. Nepriklausoma žiniasklaida viešindama korupcijos atvejus formuoja nepakančią korupcijai viešąją nuomonę ir taip prisideda prie skaidrumo didinimo bei veikia kaip prevencinė (atgrasanti) priemonė.

Kitas svarbus aspektas – buvo konstatuota, jog dauguma empirinių tyrimų pagrindžia, kad tarp spaudos laisvės ir korupcijos egzistuoja priežastinis ryšys. Didesnė spaudos laisvė lemia mažesnę korupcijos lygį,

o jos trūkumas korupciją didina. Šis efektas yra dar stipresnis, jeigu egzistuoja stipri konkurencija žiniasklaidos rinkoje, didelė ekonominė laisvė ir aukštas demokratijos lygis. Atitinkamai, spaudos laisvės stiprinimas gali būti efektyvi netiesioginė korupcijos prevencijos priemonė, papildanti jau egzistuojančias konkretesnes Korupcijos prevencijos įstatyme numatytas priemones.

Kaip potencialios grėsmės spaudos nepriklausomumui buvo išskirtos tendencijos varžyti žiniasklaidos prieigą prie informacijos bei nustatyti ideologinę žiniasklaidos priemonių turinio kontrolę. Taip pat padaryta prielaida, kad sumažėjus spaudos laisvei Lietuvoje tai greičiausiai gali padidinti korupcijos mastą. Straipsnio išvadose nurodoma, kad žiniasklaidos nepriklausomumą galima stiprinti pasitelkiant įvairias teisine, finansines ir šviečiamąsias priemones bei rekomenduojama atsisakyti iki šiol egzistuojančios baudžiamosios atsakomybės už šmeižimą, tai paliekant civilinės teisės sričiai. Siekiant stiprinti spaudos laisvę taip pat pasiūlyta remti tiriamosios žurnalistikos projektus ir mokymus, steigti stipendijas ar apdovanojimus už geriausius tyrimus, skatinti skaidrumą visuomenės informavimo priemonių valdyme bei sprendimų priėmimo procesuose.

5. Įgyvendinant Programos 5.2.4. punktą ataskaitiniais metais dr. Salomėjos Zaksaitės buvo atliekamas tyrimas, kurio objektas – korupcijos ir sukčiavimo sporte teisinis reglamentavimas. Tyrimo rezultatus rengiamasi paskelbti moksliniame straipsnyje „*Cheating in chess: a call for integrated disciplinary regulation*“, kuris pateiktas leidyklos *Springer* leidžiamam moksliniam žurnalui „The International Sports Law Journal“ (įtrauktas į SCOPUS duomenų bazę) (atsakymas dėl priimtumo dar negautas).

Atliekant tyrimą šachmatų sporto pagrindu buvo analizuojamos dvi nesąžiningo elgesio formos: kompiuterinis sukčiavimas ir manipuliacijos sporto varžybomis. Konceptualia prasme kompiuterinis sukčiavimas šachmatuose turi daug panašumų su technologiniu dopingu (pavyzdžiui – dviračių sporte), o manipuliacijos sporto varžybomis – su korupcija kitose sporto šakose. Tyrime atskleidžiama sukčiavimo sporte samprata, kompiuterinio sukčiavimo įrodinėjimo standartai ir metodai, taip pat manipuliacijų sporto varžybomis ypatumai šachmatų sporte ir atitinkamai šio pavojingo reiškinių įrodinėjimo problemos.

Kompiuterinio sukčiavimo įrodinėjimo procesas vyksta *inter alia* pasitelkiant statistinę amerikiečių profesoriaus K. Regano programą, kuria remiantis nustatomi nuokrypiai nuo vadinamojo „žmogiškojo“ žaidimo. Kitaip tariant, statistinė programa tikimybiniais būdais identifikuoja, jog tam tikros partijos galėjo būti sužaistos naudojant kompiuterines šachmatų programas, ir kad atitinkamo reitingo ir atitinkamos patirties šachmatininkas vien tik savo paties jėgomis deklaruojamo žaidimo lygio nepademonstruotų. Atitinkamo įrodinėjimo keblumas yra tas, kad šiuo metu pasaulyje yra labai nedaug ekspertų (iš esmės – vienintelis profesorius K. Reganas), gebančių taikyti šią programą. Todėl tyrimo pabaigoje formuojamos rekomendacijos išplėsti šią programą iki globalaus masto, apmokyti minėto profesoriaus asistentus ir įdiegti reikalingą techninę infrastruktūrą, tam kad šią programą gebėtų taikyti daugiau žmonių.

Manipuliacijos sporto varžybomis šachmatų sporte kol kas nebuvo įrodytos ir joks šachmatininkas ar varžybų organizatorius nebuvo nubaustas drausmine tvarka. To priežastys yra santykinai lakoniška teisinė bazė aptariamose srityje, ribotos drausminių institucijų tyrimo galimybės, pranešėjų apsaugos nebuvimas. Atsižvelgiant į šias spragas tyrime siūloma įvesti inovatyvią taisyklę, *de facto* leisiančią bausti už prielaidas manipuliacijoms: turnyrų organizatoriai patys turėtų įrodyti, jog varžybos nebuvo sutartos (t.y. nebuvo manipuliuojamos), kitu atveju turnyras nebūtų Tarptautinės šachmatų federacijos (FIDE) reitinguojamas ir nebūtų suteikiami tarptautiniai titulai juos įvykdžiusiems sportininkams. Tokia taisyklė leistų efektyviai kovoti su manipuliacijomis sporto varžybomis net ir esant ribotiems drausminių institucijų (visų pirma FIDE Garbingo žaidimo komisijos) pajėgumams. Priešingu atveju be policijos ir kitų teisės saugos institucijų pagalbos manipuliacijų sporto varžybų rezultatais nebūtų įmanoma įrodyti. Svarbu pažymėti, jog panašią taisyklę jau yra įvedusi Lietuvos futbolo federacija ir Tarptautinis sporto arbitražo teismas tokią inovatyvią teisėkūros praktiką toleravo.

Taigi tyrimas parodė, kad šachmatų sportas susiduria su rimtomis grėsmėmis. Tam kad būtų deramai kovojama su galimomis korupcijos ir sukčiavimo apraiškomis, būtinas ne vien teisinės bazės tobulinimas, bet ir ekspertinis švietimas bei suvokimas, jog šio sporto specifika reikalauja tiek teisinių, tiek statistinių, tiek techninių sprendimų.

6. Įgyvendinant Programos 5.2.2. punktą ataskaitiniais metais Dr. Kristinos Ambrazevičiūtės buvo atliekamas tyrimas, kurio objektas – civilinių gynimo būdų taikymas korupcinių veikų atveju privačiame sektoriuje. Tyrimo pagrindu parengta mokslo studija „Civilinių gynimo būdų taikymas korupcinių veikų atveju privačiame sektoriuje“ šiuo metu yra recenzuojama.

Korupcijos užkardymas tiek viešajame, tiek privačiajame sektoriuose visų pirma yra siejamas su viešosios teisės, o ypač – su baudžiamosios teisės taikomomis priemonėmis ir sankcijomis. Toks teisinis reguliavimas nulėmė, jog Lietuvoje korupcijos ir prieš ją nukreiptų teisinių priemonių tyrimai iki šiol buvo iš esmės išimtinai baudžiamosios ar kitų viešosios teisės sričių ekspertų dėmesio centre, o patys tyrimai ir apsiribodavo tik viešosios teisės sankcijomis. Tuo tarpu civilinių gynimo būdų galimas pritaikymas likdavo nuošalyje. Toks civilinės teisės ignoravimas negali būti pateisinamas nei teoriniu, nei, svarbiausia, praktiniu požiūriu. Civilinių gynimo būdų taikymas pasižymi visa eile privalumų, kurie reikšmingai gali papildyti ir išplėsti baudžiamosios teisės sankcijas: lankstesnė ir platesnė neteisėtumo samprata, žalą padariusio asmens kaltės prezumpcija, kai kuriais atvejais palankesnis nukentėjusiam asmeniui senaties terminų skaičiavimas, patirtų nuostolių kompensavimas nukentėjusiam asmeniui ir kiti.

Šiuo tyrimu, pirma, tiriama kiek veiksmingai esamos civilinės teisės normos ir institutai gali būti naudojami korupcinių veikų pasekmių atžvilgiu, antra, nustatomos pagrindinės problemos, su kuriomis susiduriama siekiant taikyti civilinius gynimo būdus, ir trečia, pateikiami pasiūlymai bei gairės, įgalinančios platesnį ir veiksmingą civilinių gynimo būdų taikymą. Tyrimas pasižymi dviem svarbiais aspektais. Pirmiausia, yra orientuotas tik į korupciją privačiajame sektoriuje, nors tyrimo metu gautos išvados galėtų būti mutatis mutandis taikomos ir korupcijos viešajame sektoriuje atžvilgiu. Antra, tyrimas yra apribotas civilinių gynimo būdų taikymu ir nesiejamas tik su civiline atsakomybe (civilinė atsakomybė yra tik vienas iš galimų gynimo būdų), nes veiksmingas nukentėjusių nuo korupcijos asmenų gynimas gali reikalauti taikyti skirtingus gynimo būdus.

Tyrimo metodologiniu pagrindu yra užsienio doktrinoje pasiūlytas trišalis kyšio davėjo, atstovo ir atstovaujamojo modelis, kuriuo remiantis yra skiriamos dvi sutartys: susitarimas dėl kyšio ir pagrindinė sutartis. Atsižvelgiant į šias sutartis, studijoje gilinamasi į pagrindinius civilinius gynimo būdus: sutarčių pripažinimą negaliojančiomis, restituciją, neteisėtų veiksmų nutraukimą ir žalos atlyginimą, detaliam išanalizuojant kiekvieno nurodyto gynimo būdo taikymo korupcinių veikų atveju galimybes ir problemas.

Tyrimo metu nustatyta, jog vertinant sandorių negaliojimo požiūriu, pagrindinis susitarimo dėl kyšio negaliojimo pagrindas yra tokio sandorio prieštaravimas viešajai tvarkai ir gerai moralei. Pagrindinės sutarties atveju veiksmingiausi nuginčijimo pagrindai yra sandorio negaliojimas dėl apgaulės bei šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi pagrindas, taip pat civiliniam atstovui pažeidus jam suteiktas teises. Priklausomai nuo konkretaus sandorio negaliojimo pagrindo taikymo, korupcinių susitarimų pasekmių atžvilgiu bus taikoma abišalė restitucija, vienašalė restitucija arba restitucijos netaikymas. Draudimas atlikti neteisėtus veiksmus, skirtingai nuo kitų civilinių gynimo būdų, yra skirtas ne korupcinių veikų pasekmėms pašalinti, tačiau nutraukti pačią korupcinę veiką ar neleisti jai prasidėti. Tuo tarpu dėl savo kompensacinės funkcijos žalos atlyginimo reikalavimai yra itin reikšmingi nukentėjusiems nuo korupcinės veikos asmenims, ir ypač – tretiesiems asmenims, kuriems kitų gynimo būdų taikymas patirtos žalos negali atlyginti. Visgi susiduriama su neaiškumais apskaičiuojant patirtos turtinės žalos dydį.

7. Ataskaitiniais metais įgyvendinant Programos 5.1.3. punktą dr. Petras Ragauskas ir dr. Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė tęsė tyrimą, kurio objektas – korupcijos ir konkurencijos normų pažeidimo santykis. Atlikto tyrimo pagrindu baigiamas parengti studijos „Korupcija ir konkurencija“ projektas.

Minėtame tyrime korupcija ir verslas analizuojami ne sektoriniu pagrindu, bet konkurencijos taisyklių kontekste. Tyrimu ketinama nustatyti ribą, kada laikoma, kad karteliniai ir kiti antimonopoliniai susitarimai, taip pat kiti konkurencijos taisyklių pažeidimai (pvz., viešuosiuose pirkimuose) priskirtini prie korupcijos apraiškų, o kada tai laikoma verslo vidaus reikalais arba valstybės rūpesčiu, susijusiu išimtinai su antimonopolinėmis taisyklėmis. Tiriama pagrindiniai korupcijos mechanizmai su konkurencija susijusiose veiklose.

Atskira tyrimo dalis skirta praktikos nagrinėjimui, kurioje atlikta konkurencijos pažeidimų analizė pagal keturis klasikinius korupcijos sampratos elementus. (Analizuota nuo 2010 metų reikšminga Lietuvos teismų ir Konkurencijos tarybos praktika dėl konkurencijos taisyklių pažeidimo, taip pat susiję Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Teisingumo Teismo sprendimai.)

Nagrinėjant teismų praktiką dėl konkurencijos taisyklių pažeidimo ir ieškant šių pažeidimų sąsajų su korupcijos elementų apraiškomis, analizė struktūruojama pagal korupcijos elementus. Taigi, atskiruose studijos projekto poskyriuose aptariama konkurencijos pažeidimais daroma žala, analizuojamas galios ar subjekto įgaliojimo elemento būtinumas ir turinys, nagrinėjama pati veika – piktnaudžiavimas (tam tikrais atvejais – konkreti piktnaudžiavimo forma – susitarimo sudarymas).

Tyrinėjant piktnaudžiavimą kaip veiką ir jos identifikavimą teismų praktikoje ir Konkurencijos tarybos nutarimuose, atskirai analizuojamas konkurencijai priešingo susitarimo turinys, jo nepriklausomumas nuo

motyvų, efekto ar poveikio. Aptariama susitarimų praktika, atskirai išskirta susitarimų specifika dalyvaujant viešuosiuose pirkimuose. Apibūdintos susitarimų formos ir jų įrodymo metodai bei pakankamumas. Dėmesio skiriama horizontaliųjų susitarimų identifikavimo metodams. Pastebėta, kad konkurenciją ribojantys susitarimai tam tikrais atvejais gali būti susiję su piktnaudžiavimu dominuojančia padėtimi. Analizuoti piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi nustatymo kriterijai ir didelę rinkos galią turinčių mažmeninės prekybos įmonių rinkos galios panaudojimo atvejai remiantis Mažmeninės prekybos įmonių nesąžiningų veiksmų draudimo įstatymu. Aptarti piktnaudžiavimo konkurencija atvejai viešuosiuose pirkimuose – išsamiau nagrinėti diskriminuojančių pirkimo sąlygų nustatymo atvejai bei pernelyg mažos kainos nustatymo vertinimas konkurencijos pažeidimo kontekste.

Žala ar žalos tikimybė egzistuoja bet kurios rūšies konkurencijos pažeidimų atveju: esant horizontaliems ar vertikaliesiems susitarimams, taip pat piktnaudžiaujant dominuojančia padėtimi ar didele rinkos dalimi. Atskirai nagrinėti ūkio subjektų susitarimai nekonkuruoti – horizontalieji susitarimai. Aptariami savaime ribojantys konkurenciją horizontalieji susitarimai atskiriant juos nuo susitarimų, kurių poveikį reikia įrodyti. Aptarti jų skirtumai ir vertinimas teismų ir Konkurencijos tarybos praktikoje. Savaime konkurenciją ribojančių susitarimų sudėtis – formalioji pažeidimo sudėtis, t. y. tam, kad būtų nustatytas tokios priešingos teisei veikos egzistavimas, nebūtina, kad kiltų reali žala. Tokiu atveju žala laikoma vien tai, kad sudarytas susitarimas, kuris potencialiai yra žalingas konkurencijos struktūrai. Taip pat atskirai nagrinėti susitarimai tarp potencialių konkurentų, kurie realiai arba galimai kelia žalą vartotojams ne tik atviroje rinkoje, bet ir vykdant viešuosius pirkimus. Viešųjų pirkimų srityje lygiai taip pat turi būti užtikrintos konkurencijos taisyklės, siekiant išvengti galimos susitarimų žalos. Kita grupė susitarimų – vertikalieji susitarimai, t. y. susitarimai, sudaryti tarp dviejų arba daugiau ūkio subjektų, veikiančių skirtingose gamybos arba platinimo grandinės lygmenyse, pvz., susitarimams tarp tiekėjo ir platintojo. Yra daug atvejų, kada susitarimais, kuriais nustatoma konkretaus pardavimo ir pirkimo sandorio kaina ir kiekis, konkurencijos neriboja. Konkurencija gali būti ribojama tik tada, kai susitarimu yra suvaržomas prekių pirkimas, pardavimas ar perpardavimas. Tyrime struktūriškai išskirta žala, atsirandanti ar galinti atsirasti vykdant koncentraciją, ir žala, kuri ar kurios grėsmė kyta piktnaudžiaujant dominuojančia padėtimi pagal Konkurencijos įstatymą. Analizuojamas valstybės institucijų vaidmuo užkertant kelią žalai atsirasti dėl ūkio subjektų susitarimų.

Nagrinėjant subjekto turimus įgaliojimus ar įgytą galią remiantis teismų praktika atkreiptas dėmesys, kad konkurenciją ribojančių susitarimų gali sudaryti tik tokie subjektai, kurie arba daro poveikį konkurencijai, arba potencialiai turi galimybę paveikti konkurenciją. Analizuota, kada Konkurencijos taryba ir teismai pripažįsta, kad ūkio subjektas, sudarantis horizontalųjį ar vertikalųjį susitarimą, gali turėti poveikį rinkai. Remiantis teismų praktika nustatyta, kad įrodyti, kad horizontalųjį susitarimą sudarantys ūkio subjektai gali daryti poveikį rinkai, yra kur kas paprasčiau nei vertikalųjų susitarimų atveju. Antai, teismų teigimu, siekiant įvertinti, ar vertikalioju susitarimu ribojama konkurencija, būtina atsižvelgti į šiam konstatavimui svarbias aplinkybes, o konkrečiai – palyginti faktinę padėtį ar ateityje galimą padėtį atitinkamoje rinkoje, kurioje galioja vertikalieji apribojimai, su padėtimi, kuri vyrautų, jei susitarime nebūtų vertikalųjų apribojimų.

8. Įgyvendinant Programos 5.2.2. punktą ataskaitiniais metais dr. Linos Beliūnienės buvo atliekamas tyrimas, kurio objektas – korupcijos paplitimo matavimo indikatoriai skirtingose srityse. Tyrimo pagrindu baigiamas rengti mokslinio straipsnio „*Korupcijos įvairiose srityse paplitimo matavimo indikatoriai: ką jie atskleidžia apie korupcijos paplitimą Lietuvoje*“ projektas.

1990 m. viduryje perėjus nuo idėjos, kad korupcija yra nematuojamas fenomenas, prie sutarimo, kad korupcijos matavimai galimi, svarstymai, kaip tai daryti iki šiol išlieka vieni iš pagrindinių mokslo atstovų ir praktikų, dirbančiųjų kovos su korupcija srityje, darbuose.

Kintančios laike, erdvėje, įvairiomis formomis pasireiškiančios korupcijos pažinimas ir prieš ją nukreiptos priemonės yra neatsiejami nuo pastangų ją matuoti, t. y. pasinaudojant tam tikrais indikatoriais fiksuoti, kaip yra piktnaudžiaujama patikėta galia ir iššvaistomi ištekliai. Atliktu tyrimu ir ieškoma atsakymo į klausimą, kokiais indikatoriais ir kaip matuojamas korupcijos įvairiose srityse paplitimas.

Pirmiausia pasitelkus korupcijos matavimo įrankių raidos tarptautinėse institucijose apžvalgą apibendrinama, kad laikui bėgant korupcijos matavimo indikatoriai tobulėjo, atsižvelgiant į nustatytus jau sukurtų korupcijos matavimo indikatorių ribotumus ir trūkumus. Dėl korupcijos matavimo makrolygiu sudėtingumo šie indikatoriai tapo specifiškesni, t. y., be kita ko, suteikiantys duomenų ir apie įvairias korupcijos pasireiškimo sritis.

Įvertinus dvi pagrindines korupcijos duomenų rūšis – vadinamuosius „subjektyvius“ arba suvokimų ir „objektyvius“ arba patirties duomenis kaip pagrindą korupcijos indikatoriums, pripažįstama, kad

patikimesnę ir objektyvesnę informaciją apie korupcijos įvairiose srityse paplitimą suteikia šių duomenų rūšių visuma. Suvokimai – „subjektyvių“ duomenų rūšis, dažniausiai surenkama apklausų metu – naudinga ir kaip pirmas žingsnis identifikuojant į korupciją linkusias sritis. Patirtys – „objektyvių“ duomenų rūšis, taip pat surenkama ir apklausų metu, be kita ko, naudinga matuojant korupcijos paplitimą atskiruose sektoriuose.

Galiausiai tyrime nagrinėjama, ką atskleidžia korupcijos suvokimų ir patirčių duomenys apie korupcijos įvairiose srityse pasireiškimą Lietuvoje. Pasitelkti duomenys, gauti iš Korupcijos suvokimo indekso, Eurobarometro ir Lietuvos korupcijos žemėlapiu. Jus gretinant aiškinamasi, ar kokia nors apimtimi sutampa „subjektyvūs“ arba suvokimų ir „objektyvūs“, patirtimi pagrįsti duomenys. Daugiausia informacijos atskleidžiama apie kyšininkavimo paplitimą.

Ataskaitiniais metais buvo atliekamas tyrimas, kurio objektas – korupcijos įvairiose srityse paplitimo matavimo indikatoriai. Tyrimo pagrindu baigiamas rengti mokslinio straipsnio „Influence of interest groups on policy making: the distinction between lobbying and corruption in energy sector“ projektas.

9. Įgyvendinant Programos 5.2.6. punktą ataskaitiniais metais dr. Lauros Rimšaitės buvo atliekamas tyrimas, kurio objektas – korupcijos rizikos valdymas nevyriausybiname sektoriuje. Tyrimo pagrindu parengtas mokslinio straipsnio „Corruption risk management issues in non-governmental organisations“ projektas. Straipsnis pateiktas leidiniui Interciencia Journal (ISSN: 0378-1844, IF 0.28, įtrauktas į SCOPUS duomenų bazę).

Pastebima tendencija, kad labiau akcentuojamos ir aktualizuojamos korupcijos apraiškos viešajame sektoriuje – korupcija stereotipiškai įsivaizduojama tik kaip šio sektoriaus problema, tačiau abu sektoriai yra persipynę, griežtos ribos tarp jų nėra ir ji neturėtų būti dirbtinai kuriama, nes korupcija egzistuoja privačios ir viešosios srities sandūroje, kai ji atsiranda, taisyklės, būdingos viešajai sričiai, yra pažeidžiamos, kad būtų galima pasiekti naudos privačioje srityje. Trūksta privataus sektoriaus korupcijos suvokimo, o situaciją galima vadinti net paradoksalia, kuomet socialinių mokslų atstovai diskutuoja šia tema nerasdami vieningo sutarimo koks reiškinys tai yra. Neretai teigiama, kad privatus sektorius turi pats spręsti vidaus problemas ir papildomo kišimosi šiai sričiai visiškai nereikia. Kaip pavyzdys pateikiami verslininkų tarpusavio susitarimai, kurie labiau siejami su verslo etika ar sąžiningos konkurencijos principais, o kovą su tokia korupcija dėl lėšų ir pareigūnų stygiaus siūloma palikti verslo asociacijoms ar pačių verslininkų sąžinei. Šiuo atveju pagrindinėmis korupcijos aukomis tampa visuomenė - vartotojai, kurių teisėtus interesus valstybė privalo užtikrinti ir ginti. Empirinių žinių stoka apie privataus sektoriaus korupcijos mastą, rimtumą ir nuostolius, neturėtų formuoti požiūrio, kad ši problema yra nesvarbi ar mažiau svarbi už viešojo sektoriaus korupciją. Nevyriausybėmis organizacijomis laikomos asociacijos, labdaros ir paramos fondai, viešosios įstaigos (išskyrus, kurių vieninteliai steigėjai yra valstybinės ir / ar savivaldybių institucijos), kurios veikia nepriklausomai nuo valdžios ir valdymo institucijų, taiko nepelno paskirstymo principą, turi savivaldą, veikia savanoriškumo principu, tarnauja visuomenės labui. Nevyriausybines organizacijas teikia paslaugas savo nariams ar klientams, atstovauja interesams, aktyviai dalyvauja visuomenės reikalų sprendime, teikia savitarpio pagalbą. Korupcijos apraiškos nevyriausybinių organizacijų veikloje yra labai jautrus klausimas. Todėl yra svarbu identifikuoti ir suprasti, kokie veiksmi ar neveikimas yra laikomas korupcijos požymių. Nevyriausybines organizacijas dažnai vengia kalbėti apie korupciją dėl baimės prarasti finansavimą vykdomiems projektams, ar galimai blogos reputacijos viešojoje erdvėje. Dėl to šias problemas tampa dar sunkiau identifikuoti ir pasiūlyti sprendimo būdus. Todėl labai svarbu siekiant suvaldyti šiuos rizikos veiksnius, nevyriausybines organizacijas įdiegti rizikos valdymo programas, kurios apimtų šiuos etapus: rizikos identifikavimą, rizikos analizę, prioritetų nustatymą, rizikos sumažinimą ir rizikos stebėjimą. Rizikos identifikavimas – jau pats pavadinimas nusako, jog šiame etape pirmiausiai yra identifikuojama konkreti projekto rizika. Tam sudaromas sąrašas visų galimų rizikų, kurios neigiamai gali paveikti projektą ir lemti nesėkmingą jo užbaigimą. Rizikos analizės etape įvertinama, kokia tikimybė, kad atitinkama rizika išsils. Taip pat įvertinama, kokią įtaką projektui toji iškilusi rizika padarytų. Rizikų poveikiui arba rizikų pasirodymo tikimybei sumažinti naudojamos tam tikros priemonės. Kiekviena tų priemonių kainuoja, o dažnai ir labai nepigiai. Todėl tikslinga kiekvienai rizikai iš identifikavimo etape sudaryto sąrašo nustatyti prioritetus. Ketvirtasis rizikos valdymo etapas – rizikos sumažinimas. Pastarasis etapas apima rizikos panaikinimą. Jei neįmanoma rizikos visiškai panaikinti, tuomet šiame etape sudaromi planai, kurie leidžia sumažinti konkrečios rizikos iškilimo tikimybę. Paskutinis rizikos valdymo etapas – rizikos stebėjimas. Tiek pačios rizikos esmė, jos svarba ir poveikis projektui, taip pat rizikos iškilimo tikimybė kinta vykdamas projektą. Todėl siekiant efektyvaus rizikų valdymo ir projekto sėkmės, privalu vykdyti nuolatinį projekto stebėjimą. Pažangios organizacijos aktyviai reaguoja į pokyčius išorinėje verslo aplinkoje ir vidiniuose procesuose,

atsižvelgdamos ne tik į esamą padėtį, bet ir siekdamos įvertinti galimus pasikeitimus. Nors daugelis organizacijų yra įdiegusios pažangius veiklos planavimo modelius ir metodus, rizikų įvertinimas planavimo metu dažnai atliekamas nesistemiškai ir intuityviai, o rizikos valdymo planas apskritai nėra parengiamas. Dėl šios priežasties problemas tenka spręsti joms pasireiškus, kartais gerokai per vėlai. Nors rizika dažnai suprantama kaip galimas neigiamas poveikis organizacijos veiklos tikslams, kompleksinė rizikos valdymo sistema turi įvertinti ir teigiamus neapibrėžtumų aspektus – galimybes. Tokiu būdu padidinama rizikos valdymo sistemos pridėtinė vertė, aiškiau suvokiamos ne tik grėsmės, bet ir su pokyčiais susijusios augimo ir plėtros galimybės.

10. Įgyvendinant Programos 5.2.5. punktą atskaitiniais metais dr. Lauros Rimšaitės buvo atliekamas tyrimas, kurio objektas – interesų grupių įtaka specifinėje ūkinės veiklos srityje – energetikos sektoriuje – ir jos atskyrimas naudojant lobistinės veiklos ir korupcijos kategorijas. Tyrimo pagrindu baigiamas rengti mokslinio straipsnio „*The promotion of Renewable energy sources: the distinction between lobbying and corruption*“ projektas. Straipsnis bus teikiamas leidyklos Elsevier leidžiamam žurnalui *Energy Policy* (ISSN: 0301-4215, IF 4.880, įtrauktas į SCOPUS duomenų bazę).

Energijos šaltiniai paprastai yra skirstomi į tradicinius (neatsinaujinančius) ir atsinaujinančius. Šiuo metu pasaulyje daugiausia naudojami neatsinaujinantys energijos šaltiniai, kitaip vadinami iškastiniu kuru (akmens anglis, nafta, gamtinės dujos) ir branduolinis kuras. Visgi yra ypač skatintinas alternatyvių energijos šaltinių panaudojimas. Pagrindinės problemos, stabdančios AEŠ panaudojimo energijos gamybai plėtrą, susijusios su tokios energijos sąlyginai aukšta savikaina atsipirkimo periodu (išskyrus stambias hidroelektrines) dėl didelių pradinių investicijų. Tačiau po atsipirkimo periodo (10–15 metų) AEI elektros energija tampa konkurencinga rinkoje, todėl ir skatinama. Išskirtini šie pagrindiniai AEŠ naudojimo skatinimo mechanizmai: 1) iš anksto nustatytų kainų (skatinančių, t. y. aukštesnių, tarifų ar jų priedų), 2) kvotų sistema, apimanti žaliųjų sertifikatų ir konkurencinių kvotų sistemas. Vadovaujantis pirmuoju mechanizmu, nustatomos (aukštesnės) energijos, pagamintos naudojant AEŠ, supirkimo kainos. Paprastai, tam tikru laikotarpiu (pvz., 15–20 metų) superkama visa tokia energija. Gali būti taikomas ne tarifas, o nustatoma „premija“, leidžianti gamintojams bendroje sumoje gauti aukštesnes pajamas už rinkoje par- duodamą energiją. Vadovaujantis antruoju mechanizmu, t. y. žaliųjų sertifikatų sistemos atveju, energija, pagaminta naudojant AEŠ, parduodama rinkos kainomis, tačiau papildomus kaštus padengia tiekėjai ir vartotojai, kurie privalo supirkti nustatytą šios energijos kvotą, api- brėžtą žaliuosiuose sertifikatuose. Organizuojama prekyba žaliaisiais sertifikatais rinkos sąlygomis. Tiekėjai, nesupirkę AEŠ sąlygomis pagamintos energijos, moka atitinkamas baudas. Interesų grupės energetikos sektoriuje labai aktyviai dalyvauja įvairiose konsultacijose, reiškia savo reikalavimus, teikia savus prioritetus, taip prisidedamos prie politikos formavimo. Jos nuolat stebi, kaip įgyvendinami jų tikslai ir atstovaujama interesams, suformuluotiems valstybės programose. Tokiu būdu interesų grupės atlieka savotišką valdžios veiklos kontrolės funkciją. Interesų grupės viešajame valdyme atlieka reikšmingą vaidmenį. Jos veikia lyg įrankis, kuris padeda užtikrinti piliečių teises ir galimybes dalyvauti formuojant valstybės politiką. Interesų grupės veikia kaip tarpininkas tarp visuomenės ir valstybės valdžios – informuoja visuomenę apie konkrečius klausimus, o valdžią supažindina su visuomenei aktualiais ir svarbiais klausimais. Taigi, galima teigti, jog aktyvus interesų grupių veikimas yra naudingas ne tik visuomenei, bet ir visai valstybei. Veiksmingas lobizmo reglamentavimas užtikrina sklandesnius informacijos mainus tarp viešosios valdžios ir interesų grupių, be to, šie mainai sukelia mažesnius nuostolius bendrajam interesui. Jis skatina visuomenės įsitraukimą į viešosios valdžios sprendimų priėmimą ir pilietinės visuomenės plėtrą. Valstybės subsidijuojama atsinaujinanti energija gali skatinti nusikalstamų asociacijų tarp verslininkų ir politikų, galinčių paveikti licencijavimo procesą, formavimąsi. Šie procesai prasideda Europos Sąjungos institucijoms svarstant naujus teisės aktų projektus, kurie turės būti taikomi valstybėse narėse. Šiose teisėkūros procedūrose ypač aktyviai dalyvauja įvairios interesų grupės. Vienas iš paskutinių pavyzdžių yra ES lygmeniu priimtas „Švarios energetikos paketas“, kuris nustato dar didesnius atsinaujinančios energetikos dalies nacionaliniuose energijos balansuose, procentus. 2019 m. pabaigoje priimtas vadinamasis „Žalioji susitarimas“ yra laikomas nauja augimo strategija, kurios tikslas - paversti ES sąžininga ir klestinčia visuomene, turinčia modernią, efektyviai išteklius naudojančią ir konkurencingą ekonomiką, kurioje 2050 m. nebus išmesta šiltnamio efektą sukeliančių dujų, o ekonomikos augimas bus atsietas nuo išteklių naudojimo. Šio susitarimo svarstyme ypač aktyviai dalyvavo įvairios interesų grupės ir galutinės diskusijos lėmė dar aukštesnių tikslų įtvirtinimą. Vietoj ambicingo ekologinio fiskalinio aktyvizmo, susitarimas daugiausia pertvarko esamus Europos fondus, naudodamas pradinio finansavimo logiką, kad sutelktų privačiojo sektoriaus pinigus. Viešosios lėšos bus naudojamos prisiimti riziką dėl privataus verslo veiklos ir finansuoti „teisingo perėjimo“ mechanizmą. Nacionaliniu lygmeniu atitinkami

reglamentavimai taip pat turės būti priimti, siekiant įgyvendinti minėtus tikslus. Esant skurdžiai veikiančioms institucijoms, net gerai parengta rinkos principais pagrįsta politika gali turėti neigiamą poveikį. Ši analizė yra aktuali toms šalims, kurioms paprastai būdinga didelė biurokratija, silpnos institucijos ir didelis atsinaujinančių išteklių potencialas.

11. Įgyvendinant Programos 5.2.4. punktą atskaitiniais metais dr. Lauros Rimšaitės buvo atliekamas tyrimas, kurio objektas – korupcija pagrindinėje tarptautinėje futbolo organizacijoje – FIFA. Tyrimo pagrindu baigiamas rengti mokslinio straipsnio „*FIFA corruption case in a nutshell: lessons learned*“ projektas. Straipsnis bus teikiamas leidyklos *Elsevier* leidžiamam žurnalui *Sport Management Review* (ISSN: 1441-3523, IF 2.138, įtrauktas į SCOPUS duomenų bazę).

Šveicarijos valdžia 2015 m. suėmė aukštus Tarptautinės futbolo federacijos (FIFA) pareigūnus. Kyšiai buvo mokami už tai, kad šalis būtų paskelbta čempionato šeimininke, o taip pat už sutarčių sudarymą pirmenybių pasiruošimo metu. Futbolo valdininkų laukė ekstradicija į JAV, kadangi jų valdžia kaltina juos korupcija, pinigų plovimu ir turto prievartavimu. Pareigūnų duomenimis, FIFA valdininkai gavo kyšių daugiau kaip už 150 mln. dolerių, o mokėjimai jiems buvo vykdomi per JAV bankus, dėl šios priežasties buvo taikoma JAV jurisdikcija. FIFA organizacija paviešino „Garcia ataskaitą“, kurioje tiriami kaltinimai didelio masto korupcija futbolo pasaulyje. Iš viso net 42 buvę FIFA darbuotojai yra suimti, teisiami arba vis dar laukia ekstradicijos į JAV. Kadangi JAV ėmėsi FIFA korupcijos bylos, visi įtariamieji teisiami pagal šios šalies įstatymus. Korupcija susijusi su federacijų valdymu. Todėl yra svarbu suprasti, jog ši organizacija neišspręs išankstinių susitarimų dėl rungtynių baigties problemos tol, kol nesusitvarkys valdymo problemų. Egzistuoja atskaitingumo problema. FIFA neturi patariamiosios tarybos, kuriai galėtų būti atskaitinga, o jos nariai, kurie deleguoja savo atstovus į kongresą, paprastai nebūna įsigilinę į FIFA reikalus. Kartais jie net nemoka kalbos ir yra priklausomi nuo FIFA lėšų. Keblumų kyla ir su jų statute įtvirtintomis nuostatomis - FIFA prezidentui leidžiama spręsti, kam bus skirtos lėšos. Pagal statutą nėra jokios korupcijos, tačiau vadovui yra suteiktos visos galios. Daugelis nacionalinių, tarptautinių federacijų susiduria su skaidrumo ir demokratijos trūkumu. Korupcija gali atsirasti renkant valdymo organus ar skirstant pinigus, kurie daugiausiai surenkami iš televizijos transliacijų teisių ir rėmėjų. Šios įplaukos skiriamos specialioms programoms, pavyzdžiui, skatinti moterų futbolą ar gerinti infrastruktūrą skurdesnėse šalyse. Tačiau ne visada pinigai naudojami pagal paskirtį. FIFA skandalas su šveicarų kompanija yra vienas tokių pavyzdžių. 2001 metais kai bankrutavo ši kompanija, buvo įrodyti jos ilgamečiai mokėjimai FIFA už leidimą transliuoti rungtynes. Atsižvelgiant į dabartinius mokesčius, šis teiginys atrodo ironiškas, tačiau darant prielaidą, kad FIFA iš tikrųjų turi gerą visų savo veiklos ir finansų sistemų vidaus kontrolės sistemą, kyla klausimas, kaip kilo šis skandalas. Vienas didžiausių iššūkių rizikos valdytojams ir auditoriams gali būti etikos nesėkmės ir nusikalstamas elgesys vyresniosios vadovybės tarpe. FIFA skandalas įrodo, kad įmonės gali turėti geriausias mechanizmus, kaip pašalinti beveik visą savo veiklos ir finansinę riziką, ir vis tiek sugebėti nepastebėti aukšto lygio vidaus korupcijos. Kita problema, kurią rizikos vadovai turėtų žinoti, yra besikeičiantis kyšininkavimo ir korupcijos suvokimas verslo pasaulyje. Prieš kelis dešimtmečius kyšiai ir korupciniai mokėjimai buvo norma daugelyje pramonės šakų ir šalių. JAV ėmėsi iniciatyvos pakeisti status quo įgyvendindamos Užsienio korupcijos praktikos teisės aktą ir skiria dideles baudas aukšto lygio įmonėms. Svarbu, kad verslo kontekste generalinis direktorius, finansų direktorius ir jų kolegos aiškiai suprastų, kad kyšininkavimas nėra toleruojama verslo praktika ir kad etika yra svarbi, tada kyšininkavimo rizika beveik visada sumažinama. Žinoma, ir toliau bus korporacijų, norinčių prisiimti kyšininkavimo riziką. Šių organizacijų rizikos valdytojų uždavinys yra suprasti, kur ši rizika yra didžiausia, ir tada įsitikinti, ar rizika yra tinkamai įvertinta ir atitinkamai priimti sprendimai. FIFA skandalas iškelia auditoriams ypatingą problemą, kadangi FIFA išorės auditorius pateikė aišką nuomonę apie organizacijos finansinę atskaitomybę, tačiau liko nepastebėti ir nenustatyti įmonių pareigūnų korupciniai veiksmai. Praktiškai vadovų kyšio gavimą yra daug sunkiau nustatyti nei mokėjimų, nors pastariesiems paprastai reikia plačiai naudoti stebėjimo technologijas, kad būtų galima nustatyti. Iššūkis yra veiksmingai įvertinti riziką ir nustatyti, ar ji tinkamai valdoma. Rizika, kylanti dėl kyšininkavimo ir korupcijos, taip pat kaip jos klasifikuojamos, palyginti su kitomis rizikomis, gali labai skirtis įvairiose organizacijose, ir tai taip pat turėtų atsispindėti rizikos vertinimo procese. Organizacija turėtų patvirtinti elgesio kodeksą, kuriame turėtų būti nustatytos darbuotojų, rangovų ir pardavėjų etiško elgesio taisyklės. Organizacija turėtų patvirtinti vidaus politiką, kuri turi būti stebima ir peržiūrima reguliariai. Elgesio taisyklės turi būti skelbiamos, o elgesio kodeksas turėtų būti įtrauktas į darbuotojų vadovą ar kitą darbuotojams pateikiamą medžiagą ir reikalaujama, kad visi darbuotojai jį peržiūrėtų ir pasirašytų. Priminimai turėtų būti pateikiami apie tai darbuotojų naujienlaiškiuose arba susitikimuose ir mokymuose. Turi būti aiškiai komunikuojama, kad organizacija

netolerantiška neetiškam elgesiui, taip pat netoleruoja korupcijos ir, jei reikia, patraukia baudžiamojon atsakomybėn. Norint apsaugoti organizaciją nuo korupcijos ir sukčiavimo, būtina nuodugniai patikrinti esamus ir potencialius darbuotojus ar partnerius. Trečiųjų šalių partneriai turėtų būti visapusiškai tikrinami, taip pat turi būti tikrinami viešieji ir teisiniai įrašai bei tiriama jų verslo istorija.

4. PUBLIKUOTI MOKSLINIŲ TYRIMŲ REZULTATAI

Mokslo studijos:

1. *Kavoliūnaitė-Ragauskienė E.* Dovanos ir kyšio santykis: antropologinės implikacijos teisės sistemai. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2019. eISBN 978-9986-704-61-4 (internetinis). Prieiga per internetą: <<http://teise.org/lt/liti-veikla/publikacijos/>>.
2. *Ragauskas P.* „Korupcijos privačiame sektoriuje (*private-to-private corruption*) daroma žala“. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2019. eISBN 978-9986-704-66-9 (internetinis). Prieiga per internetą: <<http://teise.org/lt/liti-veikla/publikacijos/>>.

Moksliniai straipsniai:

3. *Ambrazevičiūtė K.* Korupcija darbo santykiuose // Teisės problemos, 2019, Nr. 1 (97). p. 47–70. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2019/07/Ambrazeviciute_2019_1.pdf>. Leidinys įtrauktas į CEEOL duomenų bazę.
4. *Lankauskas M.* Korupcijos valdymas ir kontrolė panaudojant žiniasklaidos sektorių: korupcijos prevencija stiprinant spaudos laisvę // Teisės problemos, 2019, Nr. 1(97), p. 71-43. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2019/07/Lankauskas_2019_1.pdf>. Leidinys įtrauktas į CEEOL duomenų bazę.

5. REZULTATŲ SKLAIDA

1. *Zaksaitė S.* Pranešimas „Korupcija Lietuvos sporte: paplitimas ir kriminalizavimo problemos“ 2019 m. gruodžio 9 d. konferencijoje „Naujas požiūris į korupciją: iššūkiai ir galimybės peržengiant viešojo sektoriaus ribas“ (<https://www.ku.lt/events/konferencija-naujas-pozioris-i-korupcija-issukiai-ir-galimybes-perzengiant-viesojo-sektoriaus-ribas/>).
2. Kyšis ar dovana? Mokslo studijos pristatymas portale ltnews.lt. Prieiga per internetą: <<http://www.ltnews.lt/2019/08/14/kysis-ar-dovana/>>.
3. Paskelbta mokslo studija „Dovanos ir kyšio santykis: antropologinės implikacijos teisės sistemai“. Mokslo studijos pristatymas portale teise.pro. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.pro/index.php/2019/07/10/paskelbta-mokslo-studija-dovanos-ir-kysio-santykis-antropologines-implikacijos-teises-sistemai/>>.

6. PASTABOS APIE PROGRAMOS VYKDYMO EIGĄ

Programą vykdančios institucijos vadovas _____

(parašas)

(vardas, pavardė)